

net (p. 202): de tota manera totes elles sense excepció són del S. XIX o c. 1800 i es mantenen en els mateixos termes semàntics: «laterna», «fanal de galera», «linterna del puerto». Cal, doncs, tenir ben bé a la vista el fet que en una literatura i lexicografia com les nostres, tan incompletes¹ i de contingut tan parcial, el nom d'un artefacte modest té molt poca probabilitat d'aparèixer, envist la dels seus contrincants més vidents *faró* i *llanterna*.

Però en les altres llengües romàniques la documentació no és més antiga ni més important. Des de 1570-74 en castellà, on sempre ha restat mot estrictament nàutic. Tota la documentació francesa que aporten Jal (681, 320b, 1524b, i s. v. *banderola*, etc.) i Vidos (*Parole Marin.*, 388-90) és del S. XVII i poc del XVI, i la forma mateixa del mot ja denuncia un manlleu del romànic mediterrani.

A Itàlia aquesta paraula amb feines es documenta en textos romànics abans del segle XVI (documentació des de princ. del XVII en Jal), si bé apareix en textos i cròniques genoveses en llatí, ja en el S. XIV (1340, Jal), començant per la *Crònica* de J. D'Oria, de data posterior, però que narrat fets de 1283, diu «galeae januenses die ac nocte, cum *fanariis* dictas naves insequerantur»; Vidos afirma que es troba des del S. XIII, però A. Prati diu només que és el *fanariis* de D'Oria de 1283, i aquest és perfectament coetani de la documentació de Muntaner, amb la diferència que la nostra és en català i la genovesa és en llatí; Kahane, recerçant en els portolans italians (nota en *Festschr. Harri Meier*, 1971, 257) només ha aconseguit afegir-hi *fanaro* en el de Rizo, de 1490, i un *fanò* que en el sentit de 'far, farola' ('lighthouse') apareix en el de Pietro de Versi, de 1444 (i que és el sic. *fanò* hellenisme local provinent del gr. *φανάριον*).

En conclusió la documentació de les terres catalanes és tant o més antiga que la italiana; essent així hem de creure que en castellà és manlleu del català i no pas de l'italià, i que en francès el corrent hispànic degué confluïr amb l'italià.

Des del gr. biz. *φανάριον* s'ha d'esperar *fanar* en romànic, o sigui la forma de Muntaner. El canvi de *-r* en *-l* té una explicació natural entre nosaltres, pels fets de fonètica mossàrab i hispano-àrab que vaig estudiar i aplegar copiosament en *EntreDL* (III, 163-7). És, doncs, convincent d'admetre que en la nostra llengua una pronúncia balear, valenciana i tortosina es vagi imposar a la forma de Muntaner. A Itàlia l'explicació d'aquest canvi és molt menys clara, fins al punt de fer-nos pensar si també allí no degué almenys donar-hi balançada una influència catalana; certament és també probable que l'estat de debilitat i evanescència que afectà la *-r* i la *-l* entre vocals en genovès, i algun fet de canvi de *-r* en *-l* en pisà (al qual se sol atribuir la *-l* de *faló* i la de *Catalina*, Prati, *DizEt.* i *RLiR* IX, 333-5) donessin ja un primer impuls al canvi de *fanaro* en *fanale*. En resum, *fanal* és un hellenisme mediterrani que s'expandí en romànic des de dos focus convergents, el catalano-mossàrab i l'italià.

Com a nom de planta, *fanal* i derivats, és grafia me-

rament incorrecta en lloc de *fenal* (*fenalet*, *fenaletes*, etc.); i, per més que el *DFA*, i *AlcM* les hagin admeses totes dues —fent alguna distinció botànica artificiosa, que el lingüista ha de declarar infundada—, solament *fenal*, *fenaleta*, *fenalet* és ortografia correcta.²

DERIV.: *Fanalada*. *Fanalam*. *Fanalejar*. *Fanaler*; *fanalera*. *Fanalet* (PdAPenya). *Fanalic* (PBertrana amb l'ús gironès corrent de *-ic* diminutiu, o millor encara super-diminutiu).

¹ Han restat sempre inèdites fonts navals narratives i històriques, fins fa poc alguna de cabdal com el poema català de la Batalla de Lepanto per Johan Pujol (més de 169 estrofes hendecassílabes, almenys) a l'últim recentment publicat, el qual suposo encara accessible. Molt publicada i difosa, és clar, la narració del flamenc Van der Hamen en vulgar prosa castellana: perquè es tracta d'exaltar don Juan de Austria, i en català només s'han divulgat les històries piadoses montserratines, etc.: l'almirall català Lluís de Requesens i els braus marins santfeliuencs i catalans tots, convé que restin en la penombra: fou el príncep austro-castellà i la Creu. —² Són històries tàrtares les explicacions que donen de semblança amb la forma d'un fanal: per la flor, sembla que diuen. Quina és la flor que, amb *bona voluntat*, no se li pugui trobar alguna analogia amb un fanalet!

FANATIC, pres del ll. *fanaticus* 'pertanyent al temple', 'servidor del temple', 'inspirat, exaltat, frenètic', parlant dels sacerdots de Bellona, Cibeles i altres deesses, els quals es lliuraven a violentes manifestacions religioses; derivat de *fanum* 'temple'. □ 1.ª doc.: 1803, Belv.

³ A propòsit d'aquest mot, a fi d'evitar seductores però infundades identifications etimològiques, crido l'atenció sobre el nom de la partida muntanyenca de *Fanàdics* a Teulada (que no és *Fanadix* ni pertany a la veïna població de Benissa, com diu *AlcM*), nom d'origen aràbic: *fanādiq* plural de *fanādaq* 'barranc' (d'origen persa).

DERIV.: *Fanatisme* [1803], pres del fr. *fanatisme* [1688]; *fanàtic* ens arribà també de França, on ja apareix en el S. XVI, i on fou molt divulgat per la literatura racionalista del S. XVIII. *Fanatitzar*; *fanatitzador*. *Profà* [en rima ja en JRoig, *Spill*, 11682], pres del ll. *profānus* 'allò que està fora del temple', 'profà', derivat de *fanum*; «deixem estar la sardana / perquè és cosa molt profana», versos que crec de c. al XVII, citats per MilàF (*O. C.* VI, 190); en bon ús literati actual: «ni un remoreig *profà* dins l'ombra se movia, / vessava el cel rogenic immensa melangia: / passava silencios l'alè dels immortals; / i pallida, subtil, a la claror darrera / d'aquell agònic jorn, pujava una fuma, / per sobre l'ara ardent, en amples espirals», GAlomar (*Després del sacrifici*, en *Columna de Foc*). *Profanar* [JRoig]: «bruxes --- lo gran diable, / qui les guanyà, / hi té la mà: / ell les engana / e les profana»; variant ant. *aprofonar* (1683, *AlcM*) per *aprofanar*; *profanador* [1490 en el *Tirant de Galba*]; *profanació*